

TİLKİTEPEDEKİ İLK KAZILAR (1937)

Edward Bowen Reilly

Doğu Türkiyesi orta Anadoluya nisbetle arkeolojik araştırmalar bakımından tetkik edilmemiş bir sahadır. Malatya - Cerablus hattının şarkı ve şimali şarkisi Van gölü kıyılarına kadar uzanan hiçbir tarafla alâkası olmıyan bir boşluktur. Aradaki arazi pek azı mukayyet ve hiçbiri kazılmamış olan höyük ve harabelerle bezenmiştir [1]. Türkiyenin cenup hududu boyunca şarka doğru Dicle nehrinin ötesindeki yüksek dağlara uzanan bir höyükler mıntakası vardır [2]. Meskûn yerler cenuptan itibaren Dicle ve Fırat nehirleri boyunca şimale doğru Murat suya ve Karasuya kadar yayılırlar; burada şarka ve garbe doğru giden tabii münakalât yolları vardır. Daha şarka doğru Aras nehri ile beraber Türkiyeden çıkarlar ve Kafkasların cenubundaki ülkeye girerler [3]. İlk zamanlarda Şarkî Anadoluya göçmüş tacirleri çeken tabii zenginlikler arasında obsidian ve bakır bulunuyordu. Bu tabii mahsullerin birincisi Nemrut Dağının kraterinde mebzul miktarda mevcuttur; ikincisi ise, Asyanın en zengin bakır membalarından biri olan Ergani madeninden başka, ticarî ehemmiyeti haiz yerler olan Dicle boyunda Hosin'den, Erzurum ve Trabzon arasındaki mıntakadan ve şimali şarkide Çoruhşuyu boyundan çıkarılmaktadır [4]. Şarkî Anadolu tarihinde meçhul olmıyan bir mıntaka, ve bir de devir vardır: Van gölü kıyılarındaki Urartu Kırallığı, ve takriben M. E. 900 ve 600 yılları arası. Urartu'da kazılar evvelâ 1879 da şimdiki Van şehrine nazır olan Toprakkale'de yapılmıştı [5]. Van gölü

[1] Bundan evvel bu mıntaka üzerinde pek az çalışılmıştır; şu muhtelif raporlara bakınız: Ellsworth Huntington: *Zeitschrift für Ethnologie*; C. F. Lehmann-Haupt and W. Belck *ibid.*; C. F. Lehmann-Haupt, *Materialien zur älteren Geschichte Armeniens und Mesopotamiens*, (Abh. der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, phil.-hist. Klasse NF 9.3 (1907) 65 - 124; C. F. Lehmann-Haupt, *Armenien einst und jetzt*, Berlin 1910 - 31; H. H. von der Osten, *OIC 8 (1930) map 9 and p. 149*. William John Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, London 1848.

[2] Eduard Sachau, *Reise in Syrien und Mesopotamien*, Leipzig 1883; Karl Human und Otto Puchstein, *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien*, Berlin 1890; Max, Freiherr von Oppenheim, *Tell Halaf*, London and New-York, p. 8; H. H. von der Osten, *OIC 8 (1930) map 5*; M. E. L. Mallowan, *The excavations at Tall Chagar Bazar, and an archaeological survey of the Habur Region, 1934-5 in Iraq III (1936) 3 and 7, map I*.

[3] 1936-37 de şahsî müşahedeler ve Henry Field and Eugene Prostov, *Archaeology in the Soviet Union: American Anthropologist 39 (1937) 463 ff.*

[4] Maden Tetkik ve Arama II (1937) sayı 1 de Türkiye dahilindeki madenlerin yerlerini gösteren haritalar vardır.

[5] Clayton ve Reynolds'ın 1879 da yaptıkları ilk kazılar hakkında hiçbir rapor yoktur; Rassam'ın 1880 de yaptığı kazılar hakkında da rapor yoktur.

civarında bundan sonraki heyetlerin yaptıkları araştırmalar, mahallî membalarla M. E. 900 tarihine kadar götürülebilen Urartu tarihi [1] etüdüne ehemmiyetli yardımlarda bulunmuştur (Şekil: 1) [2]. Maamafih, Asurî vekayinamelerinde M. E. 1200 tarihlerinden evvel bir Urartu ülkesinin mevcut olduğu zikredilmektedir [3]. Bu ikinci ülkenin Urartu olduğunu teşhis için arayerde tarihin tesbiti yolunda ancak eksik ve yabancı me hazlar bulunan 300 senelik bir devir vardır.

Albrecht Götze yeni çıkan bir eserinde Urartu Kırallığının Van gölü yanındaki mıntakada bulunan müteaddit Nairi sahalarının M. E. ilk bin yılın başlarında bir araya gelmelerinden vücut bulduğunu ileri sürüyor [4]. Salâhiyet sahibi olan aynı zat M. E. ikinci bin yılın başlarında Hurri muhaceretinin Van gölü mıntakasında olan bu Nairi sahasının ortasından başladığını söylüyor. M. E. 2000 tarihinden evvel Hurri medeniyetinin merkezi husundaki bu görüşü teyit eden şey, Hurri ve Urartu kitabeleri lisanları arasında mevcut olan aşikâr münasebettir. Van gölü mıntakasının M. E. ikinci bin yılına ait ne arkeolojik ne de kitabelerden alınmış deliller bulunmadıkça bu "Hurri Meselesi" halledilmemiş şekilde kalmaya mahkûmdur.

Şarkî Türkiyede arkeolojik bir araştırma ve ilmi kazılar yapılmadıkça Hititlerin devrinde (M.E. 1800-1200) ve Hititlerden sonraki devirlerde (M.E. 1200-700) orta Anadoludan yayılan kültürel nüfuzun ve siyasal kuvvetin şark hududunu tesbit edemeyiz. Aynı sebebe istinaden Asurî tacirlerin (takriben M. M. 2000) ham maddeler tedarik ettikleri şarkî Anadoludaki ticaret merkezleri hakkında bir şey bilmiyoruz ve onların ticarî vesikalarına ait bu mıntakadan hiçbir şey elde edilememiştir. Kültepe ve Alişar'da bulunan bu nevi vesikalardaki şahıs isimleri orta Anadolunun o zamanki ırkî unsurları hususunda kıymetli deliller teşkil etmektedir ve buna benzer delillerin daha şarkta bulunacağını kaydetmek çok makul olur [5]. Bu zamanla ilgili olan Alişar'a Kültepe'nin ilk Bronz devrine ait çanak ve çömlekleri, orta Anadoluda dağınık bir şekilde bulduklarından, ve menşelerinin meçhul olması yüzünden, hâlâ halledilecek bir dava mahiyetini arz etmektedir [6].

Dr. Hâmit Koşay'ın Alaca-Höyükteki kazıları boğa, geyik ve "güneş kursu" işaretleriyle tavsif olunan üçüncü bin yıldaki bir maden kültürünün dikkate değer inkişafını aydınlatmaktadır [7]. Maikop'da bu devirden daha sonraki bir devre ait zengin mezarlarda bulunan şeylerle aşikâr bir münasebet vardır, fakat orta Anadoluyu, Kafkasyanın şimalini, Maikob'u ihata edecek bir kültür mu-

[1] 1898-99 da W. Belck bir sondaj yaptı; şu eserlere bakınız: Zeitschrift für Ethnologie 1899, Verhandlungen (580), (582); 1902, (125); Praehistorische Zeitschrift XIX (1928) 280-304; N. Narr ve J. Orbeli daha geniş miyasta bir kazı yaptılar; şu esere bakınız: Archeologiceskaja Ekspedicija 1916 goda V Van (1922).

[2] C. F. Lehmann-Haupt, Corpus Inscriptionum Chaldicarum, Berlin 1928.

[3] I inci Salmanasar (KAH I No. 13).

[4] Albrecht Götze, Hethiter, Churriter und Assyrer, Oslo 1936, 104 ff.

[5] Ignace J. Gelb, OIP XXVII (1935) 13 ff.

[6] H. H. von der Osten, OIP XXVIII (1937) 208 ff.; OIP XXX 427 ff.; Kurt Bittel, Prähistorische Forschung in Kleinasien (1934), 113.

[7] T. T. K. Belleten I (1937) 235-270; 543-556.

hitinin tesisi için Türkiyenin şimali şarkî kısımlarında yapılacak kazılardan deliller elde etmek lâzımdır.

Von der Osten'in Alişar'daki çalışmaları orta Anadoludaki kültür tabakalarının nisbî kronolojisini tayin etmiştir, fakat Alişar'ın bakır devri ve kalkolitik kültürleri coğrafi şekilde tahdit edilmemiş ve kronolojileri Mezopotamya ve İrandaki mütekebil devirlere göre sadece takribî olarak tesbit edilmiştir. Maamafih mevcut olan mesele yalnız Anadolu kültürlerinin diğer sahalarla olan münasebetini bulmak değil, bunun kadar ehemmiyeti haiz bir iş olan Türkiye hudutları içinde bulunan Tell Halef'in meşhur kalkolitik medeniyetini araştırmak ta vardır.

Şimdi bahsettiğim meselelerde şu noktalara ehemmiyet verilebilir:

1 — Urartu mimarisinin tabii kayalıklar içinde hücreler ve tüneller, muazzam duvarlar, menşei Frigia olması muhtemel olan eşlerine Anadoluda rasgelinmektedir.

2 — Toprakkalenin sırlı ve gayet cilâlı çanak çömleği teknik itibarile Hititlerin güzel kırmızı sırlı çanaklarına benzemektedir.

3 — Van'ın resim şeklindeki yazıları ihtimal bir Pre-Urartu medeniyetinden temadi edip gelmiştir [1].

4 — Kafkasyada benzerleri bulunan Ordu ve Artvinin bronzları (takriben M. E. 1.000), Anadolunun Kafkasya ile olan ilk münasebetlerinin araştırılması lâzımgelen bu mıntakayı göstermektedir [2].

5 — Şamramaltı'da, Alişar ve Kültepe'deki gibi, ilk bronz devrine ait bir çanak parçası bulunmuştur; bu nevi çanak çömleğin nasıl yayıldığına dair bir ip ucu teşkil etmektedir [3].

6 — Orta Anadolu Bakır devri'nin evsafını haiz çanak çömlekler hem Türkiyede Aras boyunda Hasan Kalede, hem de Nahcivan'da Aras boyunda Kızılvan'ka'da bulunmuştur [4].

7 — Dışı parlak siyah sırlı, içi griye çalan deve tüyü renginde olan Alişar'ın kalkolitik çanakları Van gölü şimali şarkisinde olan Uzelik höyüğünde bulunmuştur (Şekil: 2) [5].

8 — Anadolu ve İran kalkolitik kültürlerinin birbirleriyle karıştığı yerden pek uzakta bulunmayan Şamramaltı'da Tell Halef çanakları tabakları halinde bulunmuştur.

*

* *

[1] cf. C. F. Lehmann-Haupt, *Materialien* Nr. 36 - 39.

[2] Stefan Przeworski in *Archiv Orientalni* VII (1935) 390-414; VIII (1936) 49 - 68; Kurt Bittel: *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* I (1933) 150-156.

[3] Wilhelm A. Jenny, *Schamiramalti: Prähistorische Zeitschrift* XIX (1928) 280 - 304 (cf. *Tafel* 33 A, 1); cf. Kurt Bittel, *Prähistorische Forschung in Kleinasien* (1934) 84.

[4] 1936-1937 deki kendi müşahedelerim.

[5] Von der Osten tarafından teyit edilen kendi müşahedelerim.

Ankaradaki Maarif Vekilliği 1937 yılı mayıs ve haziran ayları içinde Şarkî Türkiyede arkeolojik faaliyette bulunmam için bana izin verdi. Van'da iken Tilkitepe'de bir tecrübe kazısı yapmak için telgrafla lâzımgelen muameleyi yapan, Van Maarif Müdürü Mustafa Nayan'ın dostane yardımına mazhar oldum.

Çanak ve çömleklerin tabakalarını tesbit etmek esasına istinaden bu mın-takadaki tecrübe kazısının neticelerinden belli başlı üç kültür devri çıkarılabilir. Sırlarına gömülüp kalmış olan saman parçalarından ve kenarlarından aşağı amuden inen kırmızıya çalan kahve rengi boyalı dalgalı hatlardan, ilk devrin yani birinci tabakanın çanak çömlekleri kolayca tanınabilir. Hafriyatçı Braid-wood'un Uruk devrile aynı zamana müsadif olduğunu kabul ettiği buna benzer çanaklar onun fikrince, Tell Judeideh XIII de de bulunmaktadır [1]. Maamafih biz birinci tabakanın tarihini tesbite teşebbüs etmeden önce benzerlerini bulmak için ve onu daha yakından tetkik edelim.

Kap ile orta derece arasında bir cilâya malik olan ikinci tabakadaki çanak ve çömleklerin Tell Halef'in "kendinden renkli" çanaklarına alâkası buluna-bilir [2]. Von Oppenheim'in raporuna nazaran mezkûr çanak ve çömleklerin ikincisi Tell Halef'teki boyalı çanak çömlek tabakasının altında bulunmuştur, ve Hubert Schmidt'in ilâve ettiğine göre adi çanak ve çömlekler boya kullan-manın başlamasından sonra da devam etmiştir. Tilkitepede bulunan adi çanak ve çömleğin, ikinci tabakada yalnız bir tane bulunabilen, çanak çömlekten daha sonra olduğu kat'iyetle görünmektedir.

Birkaç boyasız çanak hariç tutulursa üçüncü tabakanın çanak ve çömleği görünüş itibarile Tell Halef, Kargamış, Arpaçıya vesair yerlerin çanak ve çöm-leklerinden tefrik edilemez. Boyaları ve biçimleri birbirine çok benzemekte-dir. Çanak ve çömleklerin buraya ithal mi edildikleri yoksa burada mı yapıldıkları hakkında kat'i bir karar verebilmek için şimdiye kadar burada bulunan-ların miktarı çok azdır. Maamafih kazılan sahayı nazarı itibara alırsak, epi mik-tarda Tell Halef çanak çömleğinin çıkarılmış olduğunu görürüz ve Mallowan'ın işaret ettiği gibi, Tell Halef boyalı çanaklarını stepin şimalindeki dağlarda aramalıyız [3].

Mevkûn tarifi:

Şamramaltı Ovası Van şehrinin cenubuna doğru uzanır; şarkta dağlarla, garpte Van gölü ile kuşatılmıştır. Vankale'nin 6 kilometre cenubunda ve gölün 1,5 kilometre şarkında Tilkitepe denilen küçük bir tepe vardır (Şekil: 3 ve 4); takriben 45 metre kutrunda ve azamî yüksekliği 7 metre olan daire şekline ya-kın bir tepedir. Şimalden cenuba doğru ovada bir iniş bulunduğundan şimalden ölçülünce tepenin yüksekliği bir metre eksiktir.

Belck'in kazıları (4):

Belck 1899 da şimalden cenuba doğru 25 metre uzunluğunda höyüğün şim-al kenarından merkezine doğru uzak bir hendek açtı. Başlangıçta hendeğin

[1] C. W. Mc. Ewan: American Journal of Archaeology XLI (1937) 10 - 11.

[2] Max, Freiheer von Oppenheim'in zikrettiğimiz eserinde pl. L.

[3] M. E. L. Mallowan'ın zikrettiğimiz eserinde 3.

[4] Jenny'nin zikrettiğimiz eserine bakınız.

iptidası 10 metre genişliğinde idi, fakat tedricen daralarak, 6 metreye indi. Hendek hernekadar yıkık duvarların döküntüleriyle kısmen delinmişse de, höyüğün şimal kenarında kazma değmemiş toprağa raslayınca, yukarı doğru bir meyil teşkil ettiği aşikârdır.

Höyüğün merkezinde elde edilen derinlik, tepenin en yüksek noktasından ölçülse bile yine, 5 metreyi geçmemektedir. Şarktan garbe doğru uzanan bir takım daha küçük hendeklerin izlerine tesadüf edilmekte ve şimal kenarı dik bir şekilde yarıldığından 1,50 metre yüksekliğinde bir kısım göze çarpmaktadır.

1937 tecrübe kazıları:

Belck'ın açtığı hendeğin bittiği yerin tam cenubundaki sahada, 1937 haziranında, bir hafta devam eden, bir tecrübe kazısı yaptım. Eski hendeğin cenup ucu ile birleşen, 2 metre genişliğinde, 5,50 metre uzunluğunda yeni bir hendek açtırdım. Çıkan çanak çömleklerle üç kültür tabakasını tesbit edebiliyoruz: Bu tabakaların seviyeleri tepenin en yüksek noktası 0 noktası ittihaz edilerek ölçülmüştür (Şekil: 5 ve 6).

I inci tabaka : 0,00 m - 1,50 m.

II nci tabaka : 1,50 m - 6,00 m.

III üncü tabaka: 6,00 m - 8,00 m.

ana toprak.

I inci tabaka:

1,50 metre derinlikte ilk bina seviyesi görülmüştür. Döküntülerin içinde karma karışık bir vaziyette bulunan külliyetli miktarda kırık taş parçalarından başka hiçbir mimarî şekle tesadüf edilememiştir.

II nci tabaka:

Hendeğin cenup ucunda 2,5 metrelik bir kısım kontrol etmek için bırakılmış, geri kalan sahaya bir metre de şimalden ilâve edilmiş ve Belck'ın açtığı hendeğin cenup mailini yarıp geçerek, 6 metre derinliğe kadar kazılmıştır. Tecrübe için kazılan hendeğin tekmiil uzunluğu 6,50 metre, derinleştirilmiş kısmın uzunluğu da 4 metre idi. Duvarın bazı kısımları içeriye doğru girdiğinden hendeğin genişliğini 2,5 metre yapmak lâzımgelmiştir. Kazıyı kolaylaştırmak için garpteki duvarın boyunca basamaklar yapılmıştır. 1,5 metre ilâ 6,00 metre arasında bulunan kültürel deposit sıkışmış, mütecanis bir zemin kütleli halindedir. Mezarlar, bu zemin sathının altında, asgarî bir yer işgal etmektedir; mezarların üstündeki saha ekseriya yanık bir haldedir. Bu tabakada bina işleri için hiç taş tesadüf edilmemekte ve duvarlar da taşın temelleri bulunmayan kerpiç duvarlardır.

III üncü tabaka:

Derin hendeğin cenubu şarkî köşesinde, 1,5 metre murabbarında bir saha hiç dokunulmamış olan toprak seviyesine kadar kazılmıştır. Çukurun şimal kenarında, 6 metre seviyesinde, ateşten kararmış bazı yuvarlak taşlara raslanmıştır. Bunların şimale doğru uzandıkları görülmüyordu, fakat bunları aramak

fazla işe yaramıyacaktı. 6,5 metre derinliğinde, yakılmış bir saha altında bir mezar bulduk, ve aynı sathıta üzerinde buğday öğütülen bir taşla (Şekil: 7) iki de kaba (Şekil: 11), rasladık. Van gölü sahilini kaplıyan kumlu alluvium bulunduğu 8 metre derinliğe kadar parçalanmış kerpiç kütlelerinden başka bir şeye raslanılmamıştır. 0,50 metre daha kazılınca yine aynı kumlu toprak göze çarpmaktadır.

Çanak çömlek:

Tecrübe hendeğinde bulunan çanak çömleğin şimdiki halde ancak umumî evsafını verebiliriz. Maamafih Belck'ın bulunduğu adetçe çok ve müteaddit eşyanın tabakalarını tesbit hususunda aşağıda hulâsa edilen malûmatın faydalı olacağını ümit ediyoruz.

I — Birinci tabaka (0.0 - 1.50 m). Bu tabakanın çanak çömleği gayet yeknesaktır. Ve höyüğün sathında en çok tesadüf edilenler de bu şekilde olan çanaklardır.

Umumî evsafı: Elle yapılmış, kaba ile orta derece arasında çanaklar; kırmızıya yakın deve tüyü yerinde balçık macunu, kum (grès) ve nebatla (plant) tavllanmış, vasat derecede pişirilmiş (Şekil: 8, 9 ve 16).

Sır (slip): Dışı beyazımsı deve tüyü renginde ve içi kırmızımsı deve tüyü renginde; bazı parçaların sırası içerde ve dışarda aynı renktedir. Sırda gayet ince saman parçaları vardır ve cilâsı gayri muntazamdır.

Boyalı eşya: Çanakların takriben % 15 i boyalıdır. Dış yüzünde ve boğaz kısmının içinde kırmızımsı kahve rengi ile kahve rengimsi kırmızı renkler arası boyanmış olan dalgalı amut çizgiler vardır (Şekil: 8, 3; 9 ve 16, 1 - 6 ya bakınız).

Biçimler: Derhal kıvrılarak uzıyan boğazları olan kaplar (Şekil: 8, 1 ve 2 ye bakınız); gayri muntazam kaideleri (base) vardır (Şekil: 8, 7 ye bakınız).

II — İkinci tabaka (1.50 - 6.00 m). 2,75 metre derinliğinde III üncü tabakaya ait gibi görünen yalnız bir tane boyalı çanak bulunmuştur (Şekil: 12, b 1). Çanak ve çömleklerin evsafı hernekadar çok değişik ise de, kaba ve orta derecedeki çanakların bütün toprak seviyelerindeki tevzii takriben aynidir.

Umumî evsafı: Elle yapılmış, kaba ile orta derece arası, bazan ortası siyah olan kırmızımsı deve tüyü renginde macun, kum ve nebatla tavllanmış, az veya orta derece arası pişirilmiş (Şekil: 10).

Sır: Kaba, kırmızı deve tüyü renginde sır, bazan griye bakan kahve rengine boyanmıştır; içi ve dışı gayri muntazam bir şekilde cilâlanmış, dış sathı iç kısmından daha düzgün ve daha koyu renktedir.

Boyalı eşya: Üçüncü tabakaya ait olması muhtemel olan yalnız bir çanak bulunmuştur.

Üzeri çizikli çanak çömlek: Üzerinde kenarile zaviye teşkil ederek uzanan çizgiler bulunan bir çanak ağzı kenarı (Şekil: 10, 5).

Biçimler: Derhal kıvrılarak uzıyan boğazları olan kaplar; düz ve taşkın kaideleri olan geniş ve yüksek kenarlı taslar (Şekil: 10, 6 ve 7 ye bakınız). Bir kabın yapılmasında lâzım olan balçığı yuvarlak bir şekle sokulurken tamamen düzleştirilmediği için çanak ve çömleklerin bazıları biraz karışıktır.

III — Üçüncü tabaka (6.00 - 8.00). II nci tabakada 2.75 metrede bulunan bir çanak bu tabakanın çanak ve çömlek neveleri arasına dahildir. Bu tipteki çanaklara satıhta hiç raslanılmamıştır. Tasvir edilen çanak şu tabakalara ayrılmıştır: Şekil: 12, b 1, 2.75 metrede; şekil: 11, 1 ve 2, 6.50 metrede; ve No. 18, 7.00 metrede.

Umumî evsaf: Elle yapılmış, iyice düzgünleştirilmiş, deve tüyü rengi ile kırmızımsı kahve rengi arası rengi olan macun, iyice pişirilmiş (Şekil: 11 - 13).

Sır: Kaymak gibi düzgün, deve tüyü renginde ve kırmızımsı kahve renginde sır; dışı hafifçe, içi vasat derecede cilâlanmıştır.

Boyalı eşya: Ateşte pişirilmenin tesirinden deve tüyü rengi ile koyu renk arasında ve portakal rengi ile kiremit kırmızısı arasında mütenevvi renklerde parlak bir boya, ağız kenarının içinde ve dışında balık sırtı (Şekil: 12, b 1), ağ (Şekil: 12, b 2) ve yuvarlak ilmik gibi tezyinat yerine kullanılan şekiller; boğaz kısmının etrafında ve kaidesine yakın kısımda ufki bir kuşak (Şekil: 11).

Biçimler: Derhal kıvrılarak uzryan boğazları olan kaplar; orta kısmın inhinası birden kesilerek düz kaide ile birleşmektedir; ağız kenarı eksik olan (Şekil: 11, 2) deki kap buna benzemektedir. Şekil: 12 b 1, bir tasın ağız kenarıdır.

Mezarları:

I inci tabakada, hiç yok.

II nci tabaka, zemin seviyelerinin altında 2.50 ve 5.00 metre arasında 6 mezar bulunmuştur. Herbir mezarın üst tarafındaki saha yakılmıştır. Cesetlerin bazıları yana doğru, bazıları da arkaya doğru çok kıvrılmış bir vaziyettedir. 3.75 metre derinlikte bulunan üç mezarın hiçbirinde cihet tayin edilmemiştir. Başları aksi istikametlere doğru olan iki ceset bir araya gömülmüştür. 4 ve 5 metre arasındaki mezarlar hemen hemen birbirinin üstünde gibidir, fakat istikametleri aynı olan bir çift mezar yoktur; cenazeye verilmiş hediyeler yoktur, yalnız 2.50 metreden çıkarılan bir cesedin boynuna bağlanmış olması muhtemel olan iki çanak ve çömlek parçası bulunmuştur. İskeletler oldukça iyi muhafaza edilmiştir.

III üncü tabaka: 6,50 metrede içinde yana doğru kıvrılmış vaziyette bir ceset bulunan bir mezara tesadüf edilmiş ve başının şimali şarkiye müteveccih olduğu görülmüştür. Aynı seviyeden iki kap (Şekil: 11, 1 ve 2) çıkarılmış, fakat bunların mezarın içinde mi yoksa mezara bitişik bir yerde mi bulduklarını tesbit etmek imkânı bulunamamıştır. Mezarın üstündeki saha yakılmıştır. Bu tabakada bulunan tek iskelet iyi muhafaza edilmemiştir.

Taş eşya:

6,50 metre derinliğinde, çukurun şimali şarkî köşesinde, takriben 0.30 m kutrunda ve 0.20 m yüksekliğinde, şekli yuvarlakça bir taş bulunmuştur. Üst yüzünde, derinliği pek az olan, bir oyğun bulunması burada hububat döküldüğünü göstermektedir. İkinci tabakada düz taştan yapılmış, gayri muntazam şekillerde ve bir tane deliği bulunan küçük muskalar (amulets) bulunmuştur.

[²²] İskeletler Ankarada Profesör Dr. Şevket Aziz Kansu tarafından tetkik edilmektedir.

Obsidian:

Obsidian aletleri bütün seviyelerde çok miktarda bulunmaktadır. "Primer" ve "Sekonder" bıçaklar, rasparlar; obsidian (cores) taşları ve bunlardan alet yapmak için kırılmış (flakes) parçaların muayyen bir devreye ait olduğunu tesbit etmek kabil değildir. Fakat bütün devrelerde bunlar mevcuttur. Obsidian'ın rengi koyu siyahla, şeffaf siyah arasındır, fakat bazan üzeri siyah benekli kahve rengi obsidian'a nadiren tesadüf edilmektedir. Bizdeki en büyük nümune bu ikinci tipteki obsidian'dan yapılmıştır; büyüklüğü 0.18 m. dir. Van gölü sahilinin garbinde olan Nemrut Dağının kıraterinde büyük miktarda siyah obsidian bulunmuş, fakat kahve rengi veya benekli şekline hiç tesadüf edilmemiştir.

Silex: Bir tane küçük bıçak bulunmuştur.

Küçük çanak çömlek eşyası:

İkinci tabakada birkaç parçalanmış çanak çömlek bulunmuştur. Bunlardan ikisi 2.50 m derinlikte bir mezarda bulunmuştur ki bundan da bunların muska gibi kullanılmış olmaları ihtimali anlaşılıyor (Şekil: 15).

Kemik eşya:

İkinci tabakada küçük bir biz bulunmuştur.

Maden eşya:

Hiç yoktur.

*
* *

Belck'in çanak çömleklerinin tabakaları:

I inci tabaka: Höyüğün şimal kenarında ve Belck'in açtığı hendekte yapılan müşahedelerden birinci tabaka teressübatının (deposit) tepenin kenar kısmında orta kısmından daha kalın olduğu görülmektedir. Bunun için Belck'in 3 metre derinlikte gösterdiği çanak ve çömlek bizim söylediğimiz birinci tabakaya dahil olması muhtemeldir. Belck'in kaydettiği derinlik tepenin sathında nereleri kazıldı ise oralardan ölçülmüştür [1]. King'in neşrettiği boyalı çanak parçaları ve Jenny'nin «Häcksel keramik» i [2] birinci tabakadandır. Jenny, 1937 tecrübe kazısının birinci tabakasından bulunan eşya ile aynı vasıfta olan, aşağıdaki çanak çömlek misallerini vermiştir.

Jenny, Abb. 1/1, 4 kısa emzikler

Jenny, Abb. 1/2 Gayri muntazam kaide

Jenny, Abb. 1/3 Boyunuz şeklinde kulp (Şekil: 18, 8 e bakınız)

Jenny, Abb. 3/6 Tamamen boyalı, taşkın kenar kap

Jenny, Tafel 33 B. 1 - 6 Boyalı çanak parçaları, No. 3 beneklidir (Şekil: 16, 1 - 6).

Jenny, Abb. 33 B. 7 Kuşaklı düz çanak parçası (Şekil: 16, 7).

[1] L. W. King, The prehistoric Cemetery at Shamiramalti near Van in Armenia: PSBA XXXIV (1912) 188-204; XXIV, 7 8.

[2] Jenny'nin zikrettiğimiz eserinde 284 ff.

II nci tabaka:

Bazı istisnalar yapılırsa, Jenny'nin "siyah eşya" ve boyasız "kırmızı eşya" diye ayırdıkları ikinci tabakaya dahil edilebilir. Belck'ın kayıtlarına göre "siyah eşya"nın bütün seviyelerde müsavi surette tevzi bulunduğu görülmektedir. İtibarile taksim edilmek için pek mütenevvidir.

Jenny'nin gördüğü gibi [1], çanak ve çömlek parçalarının büyük bir miktarı renk

Jenny'nin "siyah eşya" diye tasnif ettiği şu misaller bizim II nci tabaka dediğimiz çanak çömlek sınıfına dahildir:

Jenny, Abb. 1/6 Mesnet halkası bulunan kaide

Jenny, Abb. 3/7 - 10 Bütün kaplar

Jenny, Abb. 4/1, 3 Ağız kenarı parçaları.

Aşağıdaki "kırmızı eşya" misalleri de aynı sınıfa dahildir:

Jenny, Abb. 2/4 - 5,8 Bütün kaplar

Jenny, Abb. 3/1 - 5 Bütün, yahut bütüne yakın kaplar

Jenny, Abb. 4/2 Ağız kenarı parçaları.

III üncü tabaka:

5 metre derinlikte, Belck III üncü tabaka evsafını haiz bir çanak parçası bulunmuştur [2] (Şekil: 12 a ve 13 b). Bu çanak parçası iyice düzleştirilmiş kırmızımsı deve tüyü rengi macundan elle yapılmıştır; boyası parlak ve kırmızımsı kahve rengi ile koyu kahve rengi arasında değişmektedir. Tasın dış yüzü, kaidesini kuşatan kalın boya kuşağına kadar uzanan, gayri muntazam yuvarlak ilmek gibi şekillerle süslenmiştir; ağız muntazam yuvarlak ilmek gibi şekillerle süslenmiştir; ağız kenarının içinde diğer bir boya kuşağı vardır.

Toprakkale:

Jenny'nin tarif ettiği çok cilâlı, çarkta yapılmış "kırmızı eşya" dan ne tecrübe hendeğinde ne de höyüğün üstünde bulunmuştur. Bu nevi çanak çömleğe çok raslanılmaktadır ve ihtimal Urartu devrine aittir. Jenny 2/1 - 3, 6 - 7 Abb. da birkaç bütün kap ve Tafel 33 A/4, 6, 8 de bazı parçalar basmıştır (Şekil: 17, 6 ya bakınız).

Muhtelif çanak parçaları:

Aşağıdaki çanak parçaları yukarıda sayılan gruplara uygun değildir:

Jenny, Tafel 33 A/1 Alisharda ilk Bronz devri (Şekil: 17, 1)

2 Nahcivan'ın Demir devri çanak çömleği (Şekil: 17, 2)

3, 5 Alaca ve Ahlatlıbel'in bakır devri çanak çömleklere alâkadar (Şekil: 17, 4 ve 5)

7 Jenny'nin Christian'ın teklifi üzerine, Hitit kulplar üzerindeki plâstik şekillerle yaptığı mukayese (Şekil: 17, 3).

[1] Aynı eserde 291.

[2] Aynı eserde - Abb. 1, 5.

Belck'in bulduğu muhtelif eşya:

Aksi zikredilmedikçe, bütün şeylerin hangi tabakada bulunduğu belli değildir.

A. Taş eşya:

Obsidian: Belck, 1500 den fazla obsidian parçası bulmuştur. Obsidian taşları, bıçaklar, raspalar ve koparılmış obsidian parçaları, bunlardan şunlar basılmıştır:

Dipleri düz veya biraz oyuk ok uçları; Jenny'nin mezkûr eserinde Abb. 5/6 - 9; King'in mezkûr eserinde Pl. XXIV, 9

"Primer" ve "sekonder" bıçaklar; Jenny'nin mezkûr eserinde Abb. 5/15 - 24; King'in mezkûr eserinde Pl. XXIII, 1, 2 (Jenny, Abb. 5/17 ve 21 bir kenarlarında bir çentik vardır).

Koparılmış obsidian parçaları, Jenny'nin mezkûr eserinde Abb. 5/13, 14.

Silex: Bu maddeden yapılmış bıçaklardan nisbeten az bulunmuştur. Jenny bunlardan üç parçayı basmıştır (Abb. 5/10 - 12).

Muhtelif maddelerden yapılmış eşya:

Beyaz ve gayet ince toz halinde kireçten yapılmış mahrutî delikli, 6 m derinlikte bulunan, armut şeklinde asa başı, (Jenny, Abb. 7/2). Orijinal geyik boynuzu zemini üzerinde düz bir balta «b» iskeletile beraber 6 m derinlikte bulunmuştur (Jenny, Abb. 6). Ne olduğu belli olmıyan bir şey, belki de ikmal edilmemiş taştan bir kap (Jenny, sayfa 293 ve Abb. 7/4 e bakınız).

Öğütücü taşlar ve el değirmenleri bulunmuştur. Jenny bunlardan birini basmıştır (Abb. 7/1). Çekiç şeklinde baltaların parçaları (Abb. 7/3) ve aynı zamanda ağırşaklarda zikredilmektedir. Mustatile yakın şekillerde taştan yapılmış küçük levhaların mezarlardaki kafatasları yanında buldukları söylenmektedir. Küçük siyah bir "dügme" ve biraz oyulmuş fakat delinmemiş bir şey (Abb. 5/4 ve 5). Beyaz, siyah ve yeşil renkte hattâ bir tane de koyu kırmızı renkte boncukların bulunduğu zikredilmektedir.

B. Küçük çanak çömlek eşyası:

1937 tecrübe kazısında II nci tabakada bulunanlara (Şekil: 15) benzeyen birkaç kırılmış çanak parçası Jenny Abb. 8/16, 17 de ve King, Pl. XXIV, 5, 6 da basılmıştır.

C. Kemik eşya:

Birçok bizleri bulunmuştur ve bunların müteaddit tiplerini Jenny, Abb. 8/6 - 15 ve 18 - 23 te, aynı zamanda King, Pl. XXIII, 3, 4 de basmıştır. King, Pl. XXIII, 3 ve Jenny, Abb. 8/10, 11, 21 - 23 dekiler merkezi Küçük Asya (Alişar ve Alaca-Höyük) ün bakır devri teresübatına, Jenny, Abb. 8/14 tekiler Alişardaki Kalkolitik teressübatından çıkan bizlere ve nihayet Abb. 8/15 te kiler de Hitit devri teressübatından çıkanlara benzemektedir. Diğer tipler de malûmdur, fakat merkezi Anadolu'da hususî bir devreye münhasır değildir. Abb. 8/18 dekine benzer bir biz 1937 tecrübe kazılarında II nci tabakada bu-

lunmuştur. Geyik boyunuzu baltalar veya çekiçler ve kemikten yapılmış bu nevi eşya bulunmuştur (Abb. 7/5, 6 ve Abb. 8/2). Abb. 8, 1, 3 - 5 te başka eşyalar da görünmektedir.

D. Maden:

1.75 m. derinliğinde bakırdan veya bronzdan yapılmış üç tane küçük eşya bulunmuştur: balık oltası ve bir biz; bunların hiçbirisi tipik şekillere henzememektedir. Yuvarlak veya mustatil şeklinde maktaları olan bunlara benzer bizlere merkezi Anadoluda bakır devrinden itibaren çok tesadüf edilmektedir, fakat bilhassa Hitit devri teressübatında bunlar çok bulunmaktadır.